

В.М. Белова (Київ)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Україна переживає період докорінних трансформацій, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя. А оскільки в епіцентрі подій – політичних, соціальних, економічних – перебуває особистість, то соціальні зміни та зрушення супроводжуються різким збільшенням навантаження на людську психіку та свідомість.

У суспільному житті за таких умов значно зростає роль фактора культури, особливо політичної. Поглиблене вивчення політичної культури дає можливість дослідити її вплив на становлення особистості громадянина, його політичної свідомості, цінностей, а також — на його політичну активність.

Мета роботи полягає у вивченні особливостей прояву політичної культури у студентської молоді.

Актуальність вивчення політичної культури та її впливу на формування політичної свідомості й активності української студентської молоді полягає в тому, що дає можливість: глибшого розуміння процесу соціалізації, а саме політичної соціалізації особистості, прогнозувати реакції молоді на політичні події, а також виробити психологічні засоби залучення молоді до політичного життя суспільства.

Сьогодні стає зрозумілим, що саме молодь виступає рушійною силою в процесі розбудови демократії в Україні, яка проявляє активну участь у всіх сферах суспільного життя. Однією з найактивніших у політичному плані соціальних груп є студентство, і тому вивчення саме його політичної культури становить практичний інтерес.

Байдужість людини до політичного життя, відсутність політичної освіти сприяють можливості маніпулювання нею. Молодий політично пасивний громадянин стає політично пасивним дорослим громадянином, внаслідок чого створюється середовище для маніпулювання свідомістю і для політичного авантюризму окремих лідерів.

Суспільство, яке бажає зберегти свободу, повинно усвідомити свою відповідальність за власну долю, долю країни. Отже, необхідно формування ціннісних орієнтацій, настанов та моделей поведінки, які б відповідали вимогам становлення та збереження демократичної держави.

Дослідження політичної культури допомагають глибше побачити закономірності політичного процесу, особливості політичної свідомості і поведінки людей у сучасному суспільстві. Поглиблене вивчення політичної культури дає, крім того, можливість передбачати реакцію населення на конкретні політико-управлінські рішення, передбачити певні міри, що забезпечать ефективність

їх реалізації.

Одним з факторів, що суттєво вплинули на політичну свідомість та активність українського студентства, стала „помаранчева революція”. Соціально-психологічні аспекти цього явища відносно оперативного почали аналізуватися вітчизняними психологами, соціологами, політологами та дослідниками. Одним з основних наслідків подій на Майдані є досить зацікавлене ставлення багатьох студентів до політичних подій (від побутового інтересу до активної участі в них). Відтак постає необхідність проведення комплексних психологічних досліджень динаміки політичної свідомості сучасної студентської молоді. Та оскільки українське суспільство перебуває зараз в активній фазі трансформування, коли в процесі „помаранчевих подій” спостерігався великий рівень політичної активності молоді, а після нього – значний спад, ми вважаємо актуальним дослідити стан політичної культури молоді в період парламентських виборів через політичну свідомість та політичну активність.

Політична культура — це ціннісно-нормативна система, якої дотримується суспільство, один із важливих елементів політики. Ця система у вигляді поширених і загальноприйнятих більшістю населення основних політичних цінностей та ідеалів [13, с. 365-366].

Складовими частинами політичної культури є система цінностей представників окремих соціальних прошарків суспільства. На цій основі формуються певні настанови, зразки і норми публічної поведінки. Характер політичної культури відображають у властивій їй знаковій системі, ключові поняття і символи (наприклад, "народ", "Україна") [3; с. 34-41].

В цілому політична культура визначає найбільш типові приклади і правила політичної поведінки, взаємодії „влада – індивід - суспільство”.

На думку О. Галкіна, політичну культуру слід розглядати як адресований у суспільній свідомості національний або груповий історичний досвід і як форму поведінки [4, с. 77]. Кожна сучасна людина має можливість засвоїти цей досвід, розвинути його і примножити новими надбаннями. Невід’ємною складовою політичної культури є також культура функціонування політичних інститутів держави [2, с. 132].

Зважаючи на ту роль, яку відіграє політична культура суспільства в сучасному світі, кожна держава зацікавлена в підвищенні її рівня. Досвід багатьох країн засвідчив, що зміна форм власності, форм правління може відбуватися досить швидко [9; с.57-59], а базові цінності (основні компоненти

політичної культури) основної маси населення не можуть змінюватися такими ж швидкими темпами.

У психологічній літературі прийнято розрізняти політичну культуру особистості і політичну культуру суспільства. Для характеристики політичної культури особистості важливо прищепити усвідомлення його суті і мети політичного процесу, знання своїх прав і обов'язків, міру включеності в реалізацію політичної влади. Політична культура суспільства – інституалізований і неінституалізований, історичний та соціальний досвід національної і наднаціональної спільнот. Історичні традиції справляють активний формуючий вплив на політичну діяльність індивідів великих і малих соціальних груп. Інакше кажучи, політична культура суспільства є зафіксований у законах, звичаях, традиціях, політичний досвід суспільства, рівень уявлень про політичний процес [11; с. 113-117].

Індивідуальна політична культура характеризується наявністю та обсягом політичних знань: емоційним сприйняттям політичних подій, рівнем практичного опанування юридичними і соціальними нормами регулювання політичного життя суспільства. Індивідуальна політична культура залежить також від загальнокультурного рівня особистості, її компетентності, адекватності оцінок, рівня політичної свідомості, розуміння особистістю своєї соціальної ролі, а також від міри входження особистості до суспільно-політичної системи [8; с. 67].

Вивчення політичної культури дає можливість зрозуміти одну з найважливіших її функцій – прогностичну, що виявляється у впливі її на динаміку політичного життя. С. Ципко виділяє такі функції політичної культури:

- гуманістична (людинотворча) – тобто розвиток суспільного і політичного потенціалу людини;
- пізнавальна (гносеологічна) – політична культура є засобом пізнання і самопізнання політичного життя суспільства;
- інформаційна – функція трансляції соціального досвіду, яка забезпечує зв'язок політичних досягнень поколінь всіх часів;
- комунікативна – функція політичного спілкування, яка забезпечує адекватність взаєморозуміння;
- ціннісно-орієнтаційна, тобто політична культура задає певну систему координат, своєрідну "картку політичних, життєвих цінностей", в яких існує і на які орієнтується людина;
- нормативно-регулююча (управлінська), яка проявляється в тому, що політична культура виступає засобом соціального контролю за поведінкою людини.

Необхідно відзначити, що політична культура є

найбільш консервативним елементом політичної системи. Однак стабілізація політичного процесу в Україні, багато в чому залежатиме саме від перетворень у політико-культурній сфері.

Уявлення про політичну культуру в Україні дають нам історичні та філософські праці М.Костомарова, В.Липинського, Д.Чижевського, П.Юркевича, О. Кульчицького, М. Шлемкевича, а також з окремих публікації сучасних українських психологів і соціологів.

На думку українських політологів (В. Андрущенко, І. Курас, М. Михальченко, В. Полохало) українська політична культура поєднує різні системи цінностей, часом несумісні політичні орієнтації та діаметрально протилежні типи політичної свідомості, позитивні і негативні характеристики, мають раціональні та ірраціональні чинники [7; с. 97-98]. За роки незалежності України значно оновилися структурні елементи політичної культури: цінності, навички, орієнтації, методи і прийоми політичної діяльності.

Одним із суттєвих наслідків процесу демократизації в Україні є наявність різних політичних поглядів, плюралізм ідеологій і концепцій у політичній культурі. Політичний плюралізм виявляє себе в кількох вимірах, зокрема: політичній ідеології; свідомості; політичній поведінці [5; с. 54-56].

Україна має особливий взірець політичної культури [6; с. 23]. Оскільки наша держава значну частину свого існування перебувала під владою різних народів та імперій, то і підходи українців до політичного життя, відповідно, в історичному розрізі були переважно двох типів:

- повна байдужість;
- затяте протистояння [11; с. 54-58].

На формування рис політичної культури в Україні впливали такі чинники:

- багатовіковий період бездержавності, коли політична діяльність (за винятком певних періодів національного відродження) була відсутня;
- розчленування України на території та включення їх до країн з різними культурними і політичними системами, що призвело до відчуження між різними частинами народу;
- денаціоналізація провідних верств;
- панування комуністичного режиму, що спричинило до деформації рис індивідуалізму і прагматизму.

Світ цінностей виникає і оформлюється в процесі діяльності людини, як один з елементів культури. Ситуація в сучасній незалежній Україні, що склалась навколо культури, і політичної культури зокрема, засвідчує: розчарування людей у попередній системі цінностей та відсутність чи деформацію

нової; страх перед майбутнім, апатію та небажання брати участь у соціально-політичному житті суспільства.

На думку О.Резніка, політичні цінності – це об'єкти реального або уявного характеру, матеріальної або ідеальної природи, щодо яких суб'єкти політики посідають позицію оцінювання, визнають за ними важливу роль у власній життєдіяльності та вважають за необхідне наявність їх у себе.

Серед політичних цінностей можна виокремити такі, як свобода, рівність, злагода, мир, права особи, влада, суверенітет, індивідуалізм, колективізм, тощо. По суті, будь-що може набути статусу політичної цінності, щойно воно стає предметом політичних відносин і починає визначати поведінку суб'єктів політики. Політичні цінності є ключовим елементом політичної культури, яка, своєю чергою, детермінує побудову громадянського суспільства. Система політичних цінностей, що уособлює політичні інтереси певного суб'єкта політики, становить відповідну політичну ідеологію. Отже, тут ідеться про особливий вид політичної самоідентичності – ідеологічну самоідентичність. Особистість може ідентифікуватися з цілою системою цінностей, тобто певною ідеологією в цілому ("я – ліберал; консерватор; соціал-демократ; націоналіст") або лише з окремими цінностями ("я – за приватну власність"). Не є винятком випадки, коли особистість одночасно самоідентифікується із окремими несумісними цінностями антагоністичних ідеологій. Це залежить або від її політичних знань, або від її інтересів.

Політичні цінності, виконуючи ряд функцій, відіграють важливу роль у розвитку політичної системи суспільства: інтегративну – інтегрування будь-якої соціально-політичної цілісності; мотиваційну – мотивування дій політичних суб'єктів; контрольну – оскільки цінності – основа вироблення стандартів оцінки політичної дії та її результатів; директивну – цінності сприяють формуванню цілісної системи політичних цілей; регулятивну, яка відбивається в соціально-політичній регуляції взаємовідносин людей з найважливішими політичними інститутами; інструментальну – визначення політичних благ і механізму їх досягнення, та ін.

Дослідження ціннісних орієнтацій молоді дає можливість виявити ступінь її адаптації до нових соціальних умов і її інноваційний потенціал. Від того, який ціннісний потенціал буде сформовано, багато в чому залежить майбутній стан суспільства. Цінність соціальна за своєю природою і складається лише на рівні соціальної спільності, як окремого соціального прошарку, так і суспільства в цілому. Сформовані в процесі діяльності індивідуальні ціннісні значення – явище суспільне, колективне.

Ціннісне ставлення формується в процесі діяльності і реалізується через діяльність. Людина може обрати ціль, сформувати стратегію майбутньої поведінки, виходячи з індивідуальної системи цінностей.

У соціальних науках вивчення цінностей пов'язане з аналізом їх індивідуальних еквівалентів – ціннісних орієнтацій. При динаміці ціннісних орієнтацій молоді необхідно враховувати дію двох механізмів – успадкування та мінливості. Штучна зміна суспільної моделі, коли процес формування іде зверху, призводить до неспівпадіння суспільних та індивідуальних змін. Наприклад загальнолюдські цінності для багатьох молодих людей є лише потенційними цінностями, які мають характер доволі абстрактних ідей.

Цінності, які пропагують у своїх програмах партії що йдуть на вибори, є досить привабливими та демократичними. Але після виборів ситуація різко змінюється. Всі проголошені цінності та ідеали просто зникають з політичного життя як держави так і її громадян. В результаті це може призвести до ситуації, коли політичні партії перестануть асоціюватися у виборців з ціннісним виміром політики. У такому разі зростатиме роль харизматичних лідерів та неструктурованих, масових політичних рухів.

Для розуміння ситуації, яка склалася на сьогодні в Україні, було проведено дослідження, метою якого є виявлення існуючих і домінуючих у масовій свідомості сучасної молоді політичних цінностей та порівняння їх із цінностями що задекларовані політичними партіями у передвиборних програмах.

Методологічну основу дослідження становили: методика «Ціннісні орієнтації» М.Рокіча, авторська методика суб'єктивного шкалювання цінностей задекларованих політичними партіями в своїх програмних платформах. Контингент досліджуваних – це студенти Київського національного університету імені Тараса Шевченка факультету соціології, психології та філософії. Загальна вибірка емпіричного дослідження становила 146 осіб віком 17 – 25 років: 70 чоловік та 76 жінок.

В процесі вивчення політичних платформ загальними та найбільш часто згадуваними виявилися такі цінності, як: відповідальність влади перед народом, справедливість, цінності правової держави, духовні та гуманістичні цінності, національні, права та свободи особи, рівність перед законом, народовладдя, сімейні цінності, патріотизм, професіоналізм влади, економічний добробут (забезпеченість), можливість самореалізації, європейські цінності та ін.

Найважливішими соціально-політичними цінностями для молоді виявилися: мир, можливість самореалізації, сімейні цінності, рівність перед законом, професіоналізм, економічний добробут

(забезпеченість), порядок, чесність, справедливість, духовні та гуманістичні цінності, права та свободи особи, порядність патріотизм.

Цікавою є тенденція, що на думку студентської молоді, особистісні цінності частіше детермінують політичні, ніж навпаки. Так для молоді: розвиток визначає можливість самореалізації, яка детермінує активне діяльне та продуктивне життя, розваги, розвиток; права особи детермінують незалежність, свободу у судженнях та вчинках, впевненість у собі; цікава робота, матеріально забезпечене життя визначають професіоналізм, який детермінує професійне визнання, щастя інших визначає чесність політичну та відповідальність влади, яка найбільш пов'язана з чесністю особистісною.

Таким чином, найбільш важливі цінності для студентської молоді займають одні з останніх позицій за важливістю серед цінностей, задекларованих політичними партіями.

Простежується аполітизація молоді, посилення "споживацького", прагматичного ставлення до оцінок явищ політичного життя України. Зовсім не цікавляться політичними проблемами 24,3 % всіх респондентів. Домінує серед опитаних група, яка виявляє зацікавленість політичними подіями лише тоді, коли вони можуть безпосередньо вплинути на особисте життя молоді людини – 52,4 %.

Отже, для формування необхідних ціннісних

орієнтирів у сучасній студентській молоді, необхідно:

– створити умови для зміцнення правових та матеріальних гарантій, забезпечення прав і свобод молодих громадян, їх повноцінного соціального становлення та розвитку, реалізації творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України;

– активно залучати молодь до безпосередньої участі у формуванні та реалізації політики та програм, що стосуються як суспільства взагалі, так і молоді зокрема;

– стимулювати діяльність тих партій, організацій, рухів, які займаються залученням молоді в усі позитивні процеси, що відбуваються в суспільстві, активно працюють в інтересах молоді.

У кінцевому підсумку необхідно зазначити, що політична культура є складним, динамічним, багаторівневим феноменом, який формується під впливом економічних, суспільно-владних, духовних процесів у тій чи іншій державі. У свою чергу, політична культура як самостійне явище здійснює постійний вплив на інші сфери суспільства.

Таким чином, знання змісту й особливостей прояву політичної культури дозволяє пояснювати, прогнозувати а також формувати світогляд громадян відповідно політичній ідеології та ініціювати політичну поведінку особистості у конкретному суспільстві в конкретних історичний період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдиенко Д.А. Опыт изучения политических диспозиций.

2. Барезнев В.А., Тиой И. Электоральное поведение: основные подходы и аналитические модели в Западной социологии. Вопросы психологии, 1999.

3. Бебик В.М., Головатий М.Ф., Ребкало В.А. Політична культура сучасної молоді. – К.: А.Л.Д., 1998, – 112 с.

4. Бекешкіна І.Е. Партійні ідентифікації та партійні преференції еристики політичної свідомості // Соціальні виміри суспільства. – К.: ІС НАНУ, 2001. – С. 41-56.

5. Веденев В.А. Политическая культура постсоветских обществ. либеральные ценности и перспективы: Учеб. пособие. – Кривой Рог: Минерал, 2002.

6. Королько В.Г. Основы публичной речеведности: Учебник для студентов ВУЗов / Отв. ред. С.Л. Удовик. – М.: Рефл-бук; – К.: Ваклер, 2000. – 528 с.

7. Вебер М. Харизма политического

лидерства. // СОЦИС, – 1998. – №5.

8. Медиа в выборах: между политикой и культурой (конвент-анализ политической прессы) / под ред. Н.Костенко. – К., 1999. – 218 с.

9. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс // Вопр. философии, – 1989. – С. 119-154.

10. Петренко В.Ф., Митина О.В., Шевчук И.В. Социально-политическое исследование общественного сознания жителей Казахстана и построение семантического пространства политических партий // Психолог. журн., – 1993. – С. 53-88.

11. Політичні позиції та прогнози: громадська думка в Україні 2002. Міжнародна фундація Виборчих Систем. 14-20 вересня 2001 року. – К, 2002. – 96 с.

12. Почепцов Г.Г. Іміджологія. – М.: Рефл-бук; – К.: Ваклер, 2002. – 698 с.

13. Taylor P.M. Munitions of the Mind. A History of Propaganda from the Ancient Word to the Present Day. Manchester-New York, 1995

Подано до редакції 16.06.08

РЕЗЮМЕ

Виділено основні соціально-психологічні чинники, які впливають на формування політичної культури студентської молоді. Виявлено домінуючі в масовій політичній свідомості сучасної молоді політичні цінності, що виступають ключовим елементом політичної культури. Розглянуто ряд

функцій політичних цінностей, які відіграють важливу роль у розвитку політичної системи суспільства. Дано рекомендації, щодо формування необхідних ціннісних орієнтирів у сучасної української молоді.

SUMMARY

The author ascertains the main social and psychological factors influencing formation of students' political culture. The article demonstrates some political values dominating in mass political consciousness of modern youth. These values are treated to be key

elements of political culture. The author considers some functions of political values essential for development of political system of society; gives recommendations as for forming necessary value orientations of modern Ukrainian youth.